

Tomi Reich

Amintiri din Turda

Orașul de pe Arieș

Turda, orașul copilăriei și adolescenței mele, are o istorie foarte lungă. Specialiștii în istorie și arheologie susțin că orașul a fost întemeiat de Daci, mult înainte de invazia Legiunilor Romane și era cunoscut sub numele de Patavissa. În jurul anului 103 (AD) Legiunile Romane au cucerit orașul și i-au schimbat numele în Potaissa. Orașul a devenit o bază militară (castrum) pentru Legiunea a 5-a Macedonica. În anul 271, sub presiunea neîncetată ale triburilor barbare (Vizigoții, Ostrogoții, Longobarzii, Vandalii, etc.) care veneau valuri-valuri dinspre răsărit, Romanii au părăsit Dacia și s-au retras la sud de Dunăre. În jurul anului 1000, Transilvania a fost cucerită de maghiari și anexată Ungariei. La sfârșitul primului război mondial (în 1918) și în conformitate cu tratatul de la Versailles, Transilvania s-a unit cu România.

Mărturisesc că pentru mine, Turda a fost întotdeauna o enigmă: cum se face că un oraș cu o istorie atât de îndelungată, a rămas totuși atât de mic și atât de provincial? Doar Bunul Dumnezeu l-a blagoslovit cu multe bogății naturale și o poziție strategică demnă de invidiat! Turda e o poartă spre Munții Apuseni, un punct de plecare spre Cheile Turzii, un loc unde se exploata sarea încă din antichitate, un loc cu un excelent potențial turistic.

Totul e acolo, de mii de ani, doar trebuie amenajat și dezvoltat! Dar asta, din păcate, nu s-a făcut. De ce? La întrebarea aceasta eu pot să dau doar un răspuns parțial, un răspuns valabil doar pentru perioada 1941-1964, când eu am trăit la Turda.

În perioada 1941-1945 România se afla în război și, în mod firesc, nimeni nu se interesa de turism; în perioada 1945 – 1947, Europa, inclusiv România, încă nu și-a revenit din teribilul șoc cauzat de cel de al doilea război mondial; în 1948 România a devenit o țară comunistă și conform ideologiei comuniste, baza economiei trebuia să fie industria. Turismul nu era pe ordinea zilei și nu era considerat ca ceva "serios" din punct de vedere al economiei naționale. Așadar, guvernele comuniste au dezvoltat industria. La Turda exista industrie și înainte de regimul comunist: fabrici de ciment, sticlă, porțelan, ceramică, uzinele chimice și altele. Toate acestea au fost naționalizate în 1948 și apoi dezvoltate.

Sub regimul comunist s-au construit și întreprinderi noi. Una din acestea era "Silica", o fabrică care producea cărămizi speciale, rezistente la temperaturi înalte. Aceste cărămizi erau folosite drept căptușeală pentru partea interioară ale furnalelor de oțel. "Oțel" și "furnale" erau cuvinte cu rezonanță foarte bună în ideologia comunistă.

M-am întrebat de multe ori dacă "tovarășii" de la Comitetul Central al P.C.R. știau ceva despre viața muncitorilor de la fabrica "Silica" din Turda?

Iata faptele, pe scurt:

Un muncitor care lucra patru sau cinci ani la această întreprindere, avea șanse de aproape sută la sută să contracteze o teribilă boală: silicoza! Și cine a contractat-o, avea șanse să mai trăiască cel mult un an! Fabricile și uzinele din Turda emanau zilnic cantități enorme de fum, de praf și de gaze otrăvite așa că aerul era extrem de poluat. Dar se pare că asta nu impresiona pe nimeni, cu atât mai puțin pe cei care cârmuiau țara.

Turismul local era limitat la Cheile Turzii, la Durgău și la băile sărate. La acesta din urmă, în zilele de 1 Mai și 23 August, autoritățile locale organizau o "chermeză". În aceste zile, dacă nimereai pe acolo și dacă aveai multă răbdare și puțin noroc, puteai să-ți cumperi doi mititei cu o felie de pâine și o halbă de bere. În anii 40 și începutul anilor 50, viața culturală a orașului era centrată mai ales pe cele două cinematografe: "Maxim Gorki" și "Pacea". Viața era grea, salariile mizerabile și aproape toate produsele de consum erau raționate. Pentru orice fleac trebuia să stai "la coadă" ore în șir.

Și totuși, anii aceștia mi-au rămas în memorie ca una din perioadele fericite ale vieții mele. În timpul vacanțelor de vară mergeam "la Băi" sau la Arieș; câteodată făceam excursii la Cheile Turzii și uneori chiar mai departe, în Munții Apuseni, cu "Mocănița". Iarna făceam ski pe dealurile din împrejurimi; duminica ieșeam la "Corso" și ne întâlneam cu prietenii. Învățătorii, profesorii și instructorii de pionieri ne repetau zilnic că "sub conducerea înțeleaptă a Partidului și Guvernului noi trăim o viață fericită." Iar noi, copii naivi și creduli, eram convinși că tot ce ni se spunea era absolut adevărat.

În anul 1956, această perioadă fericită a luat sfârșit odată cu terminarea liceului. Vrând-nevrând, a trebuit să iau la cunoștință că adolescența s-a terminat și neuitatele versuri ale lui George Coșbuc:

"E o luptă viața, deci te luptă,
Cu dragoste de ea, cu dor!"

au primit, deodată, o nouă dimensiune: dimensiunea realității!

Marea majoritate a absolvenților au părăsit Turda, îndreptându-se spre instituțiile de învățământ superior din București, Cluj și Timișoara. Cred că nimeni nu și-a pus întrebarea: "De fapt, de ce nu exista un institut de învățământ superior și la Turda? De ce la București exista Universitate, Institut Politehnic, Institut de Medicină, Institut de Științe Economice, Academie de Muzică și Arte și multe alte institute similare, în timp ce la Turda... nimic!? Orașul București a fost întemeiat doar în urmă cu aproximativ 600 de ani! Un adevărat "puști" față de Turda, care există de peste 2000 de ani! Ce nedreptate istorică!

Da, știu că mulți vor spune că Bucureștiul e, totuși, capitala țării și se cuvine ca acolo să fie concentrate cele mai prestigioase instituții de învățământ superior. Dar asta nu e o lege și nici măcar o necesitate! În Anglia, de exemplu, Londra, capitala, are câteva universități bune; dar cele mai prestigioase universități engleze se află la Oxford și la Cambridge, ambele situate la sute de kilometri de Londra. Situația e similară și în Statele Unite. Capitala Washington are și ea câteva universități; dar cele mai prestigioase universități americane : M.I.T., Harvard, Princeton, Yale, Cornell, U.C.L.A., Stanford și Caltech se află la mii de kilometri de capitală.

La asta se cuvine să mai adăugăm că de-a lungul anilor, Turda produs mulți oameni de seamă: scriitori, poeți, artiști, compozitori, diplomați, doctori, arhitecți, ingineri, chimiști, fizicieni, matematicieni, avocați, economiști și lista se mai poate continua. Din păcate foarte puțini din aceștia s-au reîntors la Turda după terminarea studiilor. Motivul nu e greu de găsit: la Turda nu exista niciun institut de învățământ superior, niciun laborator modern de cercetare științifică. Doar o atmosferă provincială care nu încuraja gândirea și activitatea neconformistă, atât de necesare pentru dezvoltarea și avansarea științelor și artelor.

Rămâne de văzut dacă în viitor se vor găsi câțiva oameni curajoși și cu inițiativă, capabili să transforme orașul acesta milenar și într-un centru de știință și cultură.

Primii ani

Eu și familia mea am ajuns la Turda în August 1941 și nu de voie, ci de nevoie! Până atunci trăiam în comuna Zaul de Câmpie (în fostul județ Turda) împreună cu bunicul Samuel și bunica Hermina, părinții tatălui meu. Bunicul era comerciant și avea un mic magazin universal; tata se ocupa cu comerțul de cereale. Situația noastră economică era bună.

În vara anului 1941, guvernul fascist antonescian a decretat mai multe legi cu caracter antisemit. Una din ele prevedea că evreii trebuie să fie concentrați în orașele de reședință ale județelor unde trăiau. Autoritățile locale ne-au acordat 72 de ore pentru a ne face bagajele și pentru a părăsi localitatea. Așa am ajuns la Turda.

Imediat după sosire, am fost transportați la "ghetto": un teritoriu îngrădit, în incinta unei mori, care ieșise demult din funcțiune. Erau acolo încă câteva sute de coreligionari, refugiați ca și noi, din toate colțurile județului. Cam după o săptămână, autoritățile locale ne-au permis să ieșim din "ghetto" și să ne căutăm locuințe în oraș. Părinții mei au găsit o mică locuință de închiriat pe strada

Zamfirescu Nr.5. Locuința era compusă doar dintr-o singură cameră și o mică bucătărie. Dependențe nu erau. Proprietarii casei, doamna și domnul Velker, erau foarte simpatici și cumsecade. Pe mine mă iubeau în mod deosebit.

Scurt timp după ce ne-am mutat în noua noastră locuință, tata a fost luat la muncă forțată. Bunicul, bunica, mama și eu am rămas acasă. Bunica era foarte bolnavă și zăcea aproape tot timpul în pat. Spre norocul nostru, mama mea, pe lângă faptul că era o gospodină exemplară, era și o croitoreasă de prim rang! În scurt timp și-a făcut o clientelă destul de mare și câștiga destul pentru a întreține familia. Bunicul făcea cumpărăturile necesare casei, dar se ocupa și de educația mea. Deseori mă lua la plimbare. Aveam două locuri preferate: parcul orășenesc și părculețul de lângă statuia lui Dr. Ioan Rațiu.

Dealurile care înconjoară Turda sunt foarte prielnice viticulturii. Familia Velker avea în posesia ei cam o jumătate de hectar de vie. Vinul lor era cunoscut și apreciat. "Comoara" cea mare a familiei era compusă din cele opt butoaie mari de vin aflate în pivniță. Când soția nu era acasă, domnul Velker obișnuia să-și viziteze "comoara" pentru a trage bine la măsă. Eu îl vedeam câteodată coborând în pivniță și știam bine cu ce scop. Domnul Velker mă privea și el, apoi își punea degetul arătător la buze, semn că-mi cerea să tac, să nu divulg nimănui "secretul". Câteodată mă "mituia" cu un măr sau o ciorchină de struguri.

* * *

Din toată perioada celui de al doilea război mondial, cred că anul 1944 a fost cel mai greu pentru evreii din România. Evreii din Transilvania de nord (anexată Ungariei conform dictatului de la Viena din 1940) au fost deportați în lagărele de concentrație din Auschwitz. Majoritatea au pierit acolo.

Obersturmbahnführer Adolf Eichman, "specialistul" nazist în "soluția finală a problemei evreiești" a ajuns și în România pentru a organiza în mod rapid și eficient transportul evreilor în lagărele de concentrație și exterminare din Polonia. Mulți se întrebă și azi, ce rost mai avea această acțiune în 1944, când era deja clar că Germania va pierde războiul? Spre fericire, guvernul României a înțeles bine situația și a hotărât să părăsească "axa", alăturându-se Coaliției Antinaziste. Mai mult, guvernul României a declarat război Germaniei naziste. Dar Germania încă nu era învinsă! Au trecut încă zece luni de lupte grele până când Coaliția a reușit să o răpună.

În luna August au început luptele pentru eliberarea Transilvaniei. Armata română participa deja în aceste lupte, alături de armata sovietică. Specialiștii în istoria celui de al doilea război mondial, sunt de acord că dintre toate bătăliile care au avut loc pe pământul Transilvaniei, cea de la Turda a fost cea mai grea, cea mai crâncenă. Bătălia a durat cam trei săptămâni. Trupele germane, situate

la nord-vest de oraș, se luptau înverșunat pentru a opri avansarea armatei sovietice și române care veneau din sud și din est.

Fiecare dimineață începea cu bombardamente grele de artilerie. Era iadul pe pământ! Populația civilă era mai tot timpul în adăpost. Adăpostul nostru era, bineînțeles, pivnița (cea cu butoaiele de vin). Multe din clădirile orașului au fost avariate; altele complet distruse. Ca prin minune, casa noastră a rămas intactă!

La începutul lunii septembrie, armata germană s-a retras și unități ale armatei sovietice au intrat în oraș. Cu toții am răsuflat bucuroși și ușurați! Dar domnul Velker era de două ori bucuros: întâi, pentru că am fost eliberați și în al doilea rând pentru noile perspective de afaceri. Auzise el că rușii sunt mari "amatori" de băuturi alcoolice și era ferm convins că va face bani buni prin vânzarea sutelor de litri de vin pe care le avea în pivniță. Dar, precum zice vechiul proverb, "socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg!"

Într-o seară, târziu, un grup de vreo 50 de soldați sovietici au forțat poarta casei și au intrat în curte; apoi s-au îndreptat spre pivniță. Se pare că știau exact locul unde se aflau butoaiele cu vin. Bietul domnul Velker a rămas cu gura căscată, dar nu s-a împotrivit și nici nu a protestat și bine a făcut, căci altfel și-ar fi riscat viața!

Rușii au coborât în pivniță și în decurs de trei ore au "terminat" totul.

* * *

Bunica Hermina a decedat scurt timp după eliberare. Peste vreo lună, tata s-a întors acasă, eliberat de la munca forțată. Pe bunicul Samuel îl frământa doar un singur gând: să ne întoarcem cât mai repede la casa noastră din Zaul de Câmpie. Dar tata a declarat în mod categoric: "Nu!" Tata avea probabil o bună intuiție și "simțea" că ceea ce a fost, nu va mai fi! Așa că am rămas la Turda. În decursul anilor s-a dovedit că tata a avut deplină dreptate!

În primăvara anului 1945 ne-am mutat într-o altă locuință, pe strada Dr. Ioan Rațiu Nr. 30. Față de locuința noastră de pe strada Zamfirescu, noua noastră locuință era un adevărat "palat": avea patru camere + bucătărie + dependințe!

Tata a început să lucreze, mama continua cu croitoria și situația noastră economică s-a ameliorat în mod simțitor.

În octombrie 1945 am avut o mare surpriză! Cele trei surori ale mamei: Klari, Eva și Bori s-au întors de la Auschwitz! Familia mamei locuia la Târgu-Mureș (oraș anexat Ungariei conform Dictatului de la Viena din 1940) și noi știam bine că întreaga populație evreiască din acest oraș a fost deportată la Auschwitz.

Cred că a trecut cel puțin o oră până când mama și cele trei surori au revenit din șoc. "Și unde sunt părinții?" a întrebat mama. În loc de răspuns, cele trei surori au izbucnit în plâns. Un plâns zguduitor, care-ți sfâșia inima! A trecut încă o oră până când s-au mai liniștit și erau din nou în stare să vorbească.

Atunci am aflat că bunica Janka și bunicul Moritz au fost uciși în camerele de gazare din Auschwitz încă în prima zi, imediat după sosire.

Doctorul Markovits

Pe vremea copilăriei și adolescenței mele, doctorul Markovits era un medic cu o reputație bine stabilită în Turda și prin împrejurimi. Niciodată n-am știut care era specialitatea lui, dar cert e că se pricepea la multe lucruri în domeniul medicinei.

Printre pacienții lui se numărau oameni din toate straturile sociale: bogați și săraci, intelectuali și funcționari, orășeni și săteni. Se întâmpla adesea ca sătenii nu aveau bani să-i plătească. În asemenea cazuri doctorul Markovits accepta plata "în natură": o găină, o rață sau o găscă. Cabinetul său medical era situat chiar în casa lui: o casă frumoasă, aproape de centrul orașului, înconjurată de o livadă, cu minunați pomi fructiferi.

Aveam cam cinci ani când mama m-a luat la doctorul Markovits pentru a primi o serie de vaccinuri (unele destul de dureroase, însoțite de febră care ținea câteva zile). După ce am primit ultimul vaccin, am observat că mama și-a scos portmoneul și a plătit doctorului onorariul convenit. Văzând asta, eu am rămas nedumerit, dar și mânios. Iar când am ajuns acasă, nu m-am putut stăpâni și am exclamat: "Nu e destul că mi-a provocat dureri ? Pentru asta mai trebuie să și plătim ?"

Primul (și ultimul) meu an la Talmud-Tora

Aveam cam cinci ani când părinții m-au înscris la Talmud-Tora, școala religioasă a comunității evreiești din Turda. Școala Talmud-Tora se mai numește și "Heder". În limba ebraică, "Heder" înseamnă "cameră" și denumirea provine din faptul că în decursul istoriei toată activitatea școlii se desfășura într-o singură cameră, situată de obicei în apropierea sinagogii.

La școala aceasta se învățau numai subiecte religioase și totul se baza pe toceala textelor biblice. Explicații erau foarte puține și de fapt nu avea nicio importanță dacă înțelegeai textul "tocit". Important era să-l știi pe dinafară.

Scoala primara evreiasca din Turda a functionat pana in 1948

Elevii erau împărțiți pe grupe: cei mai în vârstă studiau texte mai avansate, iar noi, "novicii", texte mai ușoare. La început mi-era cam frică, ca să nu zic că eram cuprins de panică. Mă tot întrebam cum am să fiu în stare să învăț, pe dinafară, zeci de pagini ? Dar pe urmă am înțeles că situația nu era chiar așa de disperată.

Deja în prima săptămână a anului școlar am observat că învățătorul nostru avea o mare slăbiciune: sticla cu țuică. Din când în când ieșea, chipurile, la toaletă, unde trăgea bine la măsea. Pe urmă se întorcea în clasă cu ochii sticloși. Scurt timp după aceea, pleoapele i se închideau și adormea buștean, cu capul pe masă.

În acel moment toți elevii se sculau de la locurile lor și ieșeau la recreație. Cei mari jucau fotbal în curtea sinagogii, iar noi, cei mici, mergeam la pârâu. În spatele sinagogii era o mică poartă care dădea spre pârâul Hășdate. Era acolo o vegetație frumoasă și abundentă, loc cum nu se poate mai potrivit pentru a ne juca de-a v-ați ascunselea.

După un timp, învățătorul nostru se trezea și ne forța înapoi în sala de studii. Dar noi nu ne descurajam, pentru că știam bine că în curând sticla cu țuică își va face din nou "datoria". Așa treceau zilele, săptămânile și lunile. Inutil de spus că eu eram foarte fericit la această școală.

La sfârșitul anului școlar, bunicul meu s-a decis să-mi verifice cunoștințele și m-a examinat. Cred că nu a trebuit să facă un efort deosebit pentru a se convinge că de fapt nu știam nimic. Plin de mânie, a declarat părinților: "Copilul ăsta nu știe nimic! Eu pur și simplu nu înțeleg ce se face acolo, la Heder!" (Bunicul avea dreptate, dar eu, bineînțeles, nu am divulgat "secretul").

În urma acestei declarații categorice, părinții s-au decis să mă scoată de la Talmud-Tora, spre marele meu regret.

"Romanul" meu cu domnișoara Frenkel Magda

În toamna anului 1946, când eu am început școala primară, comunitatea evreiască din Turda număra cam 200 de familii. Multe din ele se aflau într-o situație economică dificilă. Școala primară a comunității reflecta în mod fidel situația sa economică.

Clădirea școlii, situată pe strada Avram Iancu, era joasă și îngustă și semăna mai degrabă cu o casă țărănească. Curtea, nepavată, era plină de noroi, când vremea era ploioasă și plină de praf, când vremea era uscată. În timpul recreațiilor, dacă vremea ne permitea, jucam fotbal cu o minge de cârpă.

În prima jumătate a anului școlar, învățătorul nostru era domnul Grosmann, un om în vârstă și un învățator foarte sever. Îmi amintesc că într-o zi ne explicase ceva destul de dificil. Nu-mi amintesc despre ce era vorba, doar de faptul că pentru noi, elevi în clasa întâia, era dificil. Domnul Grosmann a "cîtit", probabil, nedumerirea pe fețele noastre și ne-a spus: "Aveți ceva de întrebat?" Eu am ridicat mâna și l-am întrebat: "Mă scuzați, cât e ceasul?" (Eram plictisit de moarte și voiam deja să mă duc acasă). Domnul Grosmann m-a privit câteva secunde înainte de a fi dat verdictul: "Tu ești un copil obraznic, dar eu știu bine ce am de făcut. Am să telefonez tatălui tău și am să-i spun ce odraslă are!"

A doua zi a telefonat într-adevăr și episodul s-a încheiat cu o palmă zdravănă pe care am primit-o de la tata.

* * *

Pe la mijlocul anului școlar domnul Grosmann a căzut la pat, bolnav și epuizat și după câteva săptămâni de suferință a decedat. Între timp noi am primit o nouă învățătoare, în persoana domnișoarei Frenkel Magda. Domnișoara Frenkel era scundă, slabă, cu ochelari groși și șchiopăta în mod vizibil. Totuși, era o învățătoare foarte dedicată și aș putea spune chiar extraordinară. Era deasemenea o comunistă înfocată și membră activă în Partidul Comunist Român.

Până la sfârșitul anului 1947 România era un regat și suveranul era regele Mihai. Era un om chipeș și poporul îl iubea și îl stima. Dar în acest an, comuniștii au acaparat puterea și la 30 Decembrie regele a fost forțat să abdice și să părăsească țara.

A doua zi dimineața, când am ajuns la școală, am observat imediat că portretul regelui, care înainte atârna pe unul din pereții clasei, lipsea. Câteva minute mai târziu, domnișoara Frenkel a intrat în clasă și ne-a ținut o scurtă cuvântare:

"Copii! Azi e o zi mare și importantă pentru țara noastră! Voi știți bine că până ieri România era un regat și suveranul era regele Mihai. El era un parazit care exploata poporul fără milă și fără rușine. Dar asta s-a terminat! Poporul român, sub conducerea comuniștilor, l-a expulzat. Ieri, regele și familia sa au părăsit țara pentru totdeauna. De acum înainte țara noastră se numește: Republica Populară Română ! Și acum, cer ca fiecare din voi să-și pună toate manualele pe masă!"

După ce noi am făcut ceea ce ni s-a cerut, domnișoara Frenkel a trecut de la masă la masă, rupând afară din fiecare manual portretul regelui. Teancul de portrete l-a aruncat apoi la coșul de gunoi.

* * *

Între anii 1945 - 1948 organizațiile sioniste erau foarte active în România. Aproape fiecare din noi era membru al unei astfel de organizații, ca de exemplu: "Hașomer Hațair", "Bnei Akiva", "Beitar" și altele. Eu eram membru activ în "Hașomer Hațair", o organizație sionistă-marxistă cu sarcina principală de a pregăti tinerii evrei din diaspora pentru a trăi și a munci în fermele agricole colective ("kibuțim") din Israel.

Într-o bună zi, câteva luni după ce comuniștii au preluat puterea, domnișoara Frenkel a intrat în clasă și a întrebat pe fiecare elev de ce organizație sionistă aparține. Pe urmă s-a urcat pe catedră și ne-a declarat: "Copii! Începând de azi, toate organizațiile sioniste sunt interzise! Acum, că am devenit o republică populară, toți cetățenii sunt egali, așa că organizațiile sioniste nu mai sunt necesare!"

Nu-mi amintesc cum au reacționat colegii la acest anunț, dar eu am rămas uluit și nedumerit. Cum se poate una ca asta? Ce rău am făcut noi și organizația noastră? Pe urmă mi-am spus că asta nu poate fi adevărat, că e vorba, probabil, de o greșeală!

În aceeași zi, m-am dus să văd ce se întâmpla la locul nostru de activitate de pe strada Eminescu. Dar nimeni nu era acolo și totul era în paragină. Așa că nu am avut încotro și a trebuit să recunosc că domnișoara Frenkel n-a greșit.

Restul anului școlar a trecut fără incidente, dar când eram pe la sfârșitul clasei al treilea, guvernul comunist al României a revocat dreptul comunităților evreiești de a ține școli de-ale lor și ca urmare, școala noastră a fost desființată. În clasa a patra deja frecventam o altă școală. Regretam mult că domnișoara Frenkel nu mai era învățătoarea mea, dar ce puteam face? Totuși, o întâlneam din când în când pe stradă și întotdeauna se interesa, în mod sincer, de studiile mele și despre familia mea.

Câțiva ani mai târziu, când eram deja student, mă întreba deseori dacă citisem romanul X de scriitorul sovietic Y. (La fiecare întâlnire X și Y primeau valoridiferite, dar întrebarea rămânea aceeași.) Raspunsul meu era, bineînțeles, invariabil: "Nu". (Pe vremea aceea eram foarte ocupat cu studiile mele și nu mai puțin cu prietena mea. În afară de asta, detestam literatura sovietică. Știam bine că literatura aceasta nu era decât o servitoare umilă a regimului și al partidului comunist.) "Atunci trebuie neapărat să-l citești! E un roman extraordinar!", îmi replica domnișoara Frenkel.

Odată, când mi-a pus din nou întrebarea aceasta, nu știu ce mi-a trecut prin cap și am răspuns: "Da, l-am citit!" , deși nu era chiar adevărat, dar îmi era neplăcut să-i răspund negativ tot timpul. "Foarte bine!" mi-a zis domnișoara Frenkel. "Atunci spune-mi, te rog, ce părere ai despre legătura dintre Igor și Natașa?" Mărturisesc că la o întrebare ca asta nu m-am așteptat. Am încercat totuși să ies din "capcană", spunându-i că citisem cartea în urmă cu mult timp, așa că nu-mi mai amintesc. Domnișoara Frenkel m-a privit uimită și mi-a răspuns: "Dar cum se poate una ca asta? Romanul a fost publicat doar în urmă cu trei luni!"

Scurt timp după acest mic incident, eu am părăsit România și am emigrat în Israel și așa s-a terminat "romanul" meu cu domnișoara Frenkel Magda.

Moartea tovarășului Stalin

În anul 1948, când România a devenit o țară comunistă, tovarășul Stalin a devenit personalitatea cea mai populară. Propaganda intensă a Partidului Comunist Român inunda țara și poporul cu informații despre viața și cariera lui : Stalin revoluționarul, Stalin generalul, Stalin marele dascăl, Stalin savantul, Stalin strategistul, Stalin tacticianul,... Pe scurt : tovarășul Stalin era noul Dumnezeu ! În 1950, când Stalin a împlinit 70 de ani, întregul bloc comunist a sărbătorit evenimentul cu mare pompă și fast.

Eram pe atunci elev în clasa a patra a școlii primare și învățătorul nostru, domnul Crihălmeanu, ne-a cerut ca fiecare din noi să scrie o scrisoare de felicitare tovarășului Stalin, promițându-ne că cinci dintre cele mai reușite scrisori vor fi trimise tovarășului Stalin în persoană ! Scrisoarea mea a fost aleasă printre cele cinci și fericirea mea nu cunoștea margini.

Dar după un timp, au început să circule în mod clandestin, de la gură la ureche , și alte informații despre tovarășul Stalin: că de fapt, el nu a condus chiar așa de bine războiul împotriva Germaniei naziste; că în decursul războiului a făcut multe greșeli grave care au costat milioane de vieți omenești ; că industria sovietică era mult mai înapoiată decât cea din vest; că colectivizarea

agriculturii a fost un eșec total; că în lagărele de concentrație ale regimului stalinist au pierit milioane de oameni nevinovați. Dar în mod oficial, Stalin continua să fie "marele conducător" , "marele dascăl" și "marele geniu militar".

* * *

În februarie 1953, Stalin a murit subit. Evenimentul a constituit un șoc teribil pentru toți comuniștii. Și nu e de mirare: pentru ei, Stalin era mai mult o deitate decât un om în carne și oase, așa că moartea lui era ceva de neconceput ! Nici guvernele țărilor comuniste nu erau în situație mai bună. Din contră, erau complet paralizate ! A trecut mai bine de o săptămână până când s-a anunțat în mod oficial că Stalin a încetat din viață. Apoi s-a anunțat și data funeraliilor.

Îmi amintesc bine de acea zi: o zi geroasă, la începutul lunii martie. Nimeni nu ne-a informat dacă în acea zi va fi școală sau nu. Așa că ne-am dus la școală ca de obicei. Abia intrasem, când ne-am întâlnit cu directorul, care ne-a anunțat că toate activitățile au fost suspendate. Noi, un grup de patru ștregari, fericiți să avem încă o zi liberă, am șters-o repede din loc, de teamă ca nu cumva directorul să se răzgândească !

În drum spre casă, am făcut un popas la prietenul nostru Nicu. Mama lui ne-a invitat în salon și ne-a servit cu ceai și biscuiți. Apoi Nicu a scos un pachet de cărți și am început să jucăm. Jucam în tăcere și, în retrospectivă, cred că fiecare din noi simțea că trăia momente istorice. După un timp, tot Nicu a fost cel care a spart tăcerea: "Aș vrea ca bunul Dumnezeu să-l reînvie !" a declarat.

Nimeni nu a spus nimic, dar ochii fiecăruia spuneau totul: "Ai înnebunit? Acum că în sfârșit am scăpat de acest tiran, tu vrei ca Dumnezeu să-l reînvie?"

"Mă, dar proști mai sunteți !" ne-a răspuns Nicu. "Eu nu am avut intenția ca Dumnezeu să-l reînvie "de tăt", ci numai așa, pe vreo săptămână sau două ! Pe urmă să moară din nou, iar noi să mai avem încă o zi liberă !"

Panni neni

Când am împlinit opt ani, părinții au decis că a sosit timpul să-mi încep educația muzicală, cu alte cuvinte, să învăț să cânt la pian. În acei ani, mătușa Eva, sora mai tânără a mamei, locuia cu noi și învăța pianul la Panni neni (mătușa Panni). Era deci firesc ca și eu să învăț la ea.

Așa se face că într-o bună zi, în toamna anului 1948, am ajuns la prima mea lecție de pian. Panni neni era o profesoară foarte severă și metoda ei data,

probabil, din secolul al XIX-lea, dacă nu din evul mediu. Mare parte din lecție era dedicată executării gamelor de tot soiul: cu intervale de doi, de trei și de patru, cu diezi și fără diezi, cu bemoli și fără bemoli. Pe scurt, "un cumplit meșteșug de tâmpenie" cum spunea neuitatul Ion Creangă. Din când în când, Panni neni îmi dezvăluia câte ceva din "secretele" ei profesionale: printre altele, că în conformitate cu metoda ei, în primii doi ani era absolut interzis ca elevul să învețe să interpreteze ceva plăcut și melodios.

Cu chiu, cu vai au trecut primii doi ani, dar în anul al treilea Panni neni s-a ținut de cuvânt și, pentru prima dată, mi-a dat voie să interpretez și piese mai melodioase. Îmi aduc aminte că într-o zi mi-a prezentat notele unui fragment din opera "Traviata" și m-a întrebat dacă aș vrea să-l învăț. N-am știut ce să-i răspund. Piesa mi se părea dificilă. (De menționat că piesa era o transcriere simplificată a duetului final al protagoniștilor operei, Violeta și Alfredo.) Atunci Panni neni s-a așezat la pian și a interpretat piesa de la început până la sfârșit. Era superbă ! Pe loc m-am decis că vreau s-o învăț și eu, chiar dacă va fi greu ! M-am pus pe treabă, dar lucrurile mergeau mai greu decât închipuisem.

Dar într-o bună zi, Panni neni m-a anunțat că săptămâna următoare Opera din Cluj va ajunge la Turda în cadrul unui turneu și va prezenta tocmai opera "Traviata". În plus, mi-a cerut cu insistență, să-mi conving părinții să mă ia la spectacol, pentru a vedea (și mai ales pentru a auzi) duetul Violetei și al lui Alfredo. Munca de "lămurire" și convingere a părinților nu a fost prea dificilă. Spectacolul a fost splendid. Rolul Violetei a fost interpretat de vestita soprană Lia Hubic. Totuși, în decursul spectacolului a avut loc și un mic incident, din cauza mea, trebuie să recunosc: Cam la mijlocul actului al doilea am ațipit și când acțiunea a ajuns la duetul cu pricina, eram deja adormit de-a binelea.

A doua zi, tocmai aveam lecție de pian și Panni neni mi-a declarat: "Acum, că ai văzut și ai auzit opera Traviata, sunt convinsă că știi cum trebuie interpretată piesa ta !" Iar eu am răspuns: "Da, bineînțeles, acum mi-e absolut clar !"

* * *

Timpul trecea și eu, adolescent naiv cum eram, credeam și speram că la Panni neni am să învăț și ceva muzică ușoară. Într-o bună zi, am avut "neobrăzarea" să-mi întreb profesoara dacă ar fi posibil să învăț, eventual, și vreo piesă de muzică ușoară. Panni neni a sărit ca mușcată de șarpe ! Întâi a devenit roșie ca racul, apoi palidă și timp de câteva minute și-a pierdut glasul. Când s-a mai calmat, mi-a declarat pe un ton categoric că "un băiat serios" care învață pianul, trebuie să-și concentreze toate eforturile spre "muzica serioasă" (Bach, Beethoven, Chopin, Schubert, Liszt, Brahms,...) și nu spre muzica ușoară, care e neserioasă și chiar frivolă !

Cuvintele ei au fost pentru mine ca o palmă usturătoare, dar totuși mi-au ajutat mult să-mi clarific situația. În sfârșit am înțeles că de fapt eram într-o capcană: muzica ușoară (care mă interesa și mă pasiona) nu puteam s-o învăț, în timp ce muzica "serioasă" (clasică) nu mă interesa. Și atunci, pentru prima oară, am început să mă gândesc cum aș putea ieși din impas? Ca de obicei, idea salvatoare a venit tocmai de unde nu mă așteptam.

În mare secret am învățat să improvizez câteva piese de muzică ușoară, pe care le exersam acasă. Între timp învățam și "materia" profesoarei mele, care mă considera deja "elev avansat", care nu trebuia să fie supravegheat tot timpul. Așa se făcea că în decursul lecțiilor mă lăsa, câteodată, să exersez singur, în timp ce ea vorbea la telefon sau pregătea ceva în bucătărie.

O dată, folosindu-mă de ocazie și crezând că nu mă auzea, în loc să fac ceea ce mi-a cerut, am interpretat un șlagăr la modă. Văzând că Panni neni nu reacționa, am repetat "farsa" de câteva ori. Dar profesoara mea auzea totul și, încetul cu încetul, paharul s-a umplut !

Într-o seară ne-a vizitat pentru a vorbi între patru ochi cu mama. Și atunci și-a descărcat tot ce avea pe suflet: a povestit mamei că are un băiat nesperios, care în loc să se concentreze pe muzica marilor clasici, e interesat numai de muzică ușoară, cea superficială și lipsită de conținut. Concluzia inevitabilă fiind că dânsa nu mai putea să-și asume responsabilitatea asupra educației mele muzicale.

Mama a regretat foarte mult că am terminat cu lecțiile de pian. Dar eu, nu !

Domnul Profesor Nicolae Hristea

Pe parcursul vieții mele am avut ocazia să cunosc foarte mulți oameni. Amintirea multora mi s-a șters demult din memorie, amintirea altora încă luminează ca niște stele mici și îndepărtate; dar sunt câțiva, nu prea mulți la număr, ai căror amintire continuă să lumineze și azi cu mare intensitate. Unul din aceștia a fost neuitatul nostru profesor de științe naturale, Domnul Nicolae Hristea.

Chiar și acum, mai bine de cincizeci de ani de la absolvirea liceului, îmi amintesc bine de lecțiile lui, bine plănuite, până la ultimul amănunt, de planșele multicolore care ajutau cum nu se putea mai bine la înțelegerea materiei, dar și de anecdotele pe care ni le povestea. Ca mulți profesori de pe vremurile acelea și Domnul Hristea era puțin excentric. În timpul recreațiilor nu mergea niciodată în sala profesorală, nici măcar pentru a restitui catalogul. Mica sa "împărăție" era compusă din sala cu planșe și "muzeul" cu păsări și animale împăiate. Acolo își petrecea recreațiile sau orele libere; acolo se simțea acasă. La începutul fiecărei lecții obișnuia să trimită un elev în cancelarie pentru a-i aduce catalogul (deși

actul acesta nu era chiar în conformitate cu regulamentul). Același elev restituia catalogul la sfârșitul lecției.

Domnul Hristea era căsătorit, dar nu avea copii. În schimb avea un câinelup uriaș care se numea Nero. Deseori îl aducea la lecții. Nero avea o fire liniștită: câteodată se plimba majestuos prin clasă, ca un inspector; altădată se culca pe podea, cu botul pe labe, dar cu ochii ațintiți spre stăpânul său încât aveai impresia că și el urmărește lecția, cu mare atenție.

Eram prin clasa a noua când am învățat despre biologia peștilor. Într-o bună zi, Domnul Hristea ne-a pus următoarea întrebare: "Care este țara unde trăiesc cei mai mulți pescari?" Eu tocmai citisem pe undeva că țara respectivă era Japonia, așa că am ridicat mâna și am spus: "Japonia!"

"Nu-i adevărat, mă! Că-n Uniunea Sovietică!" mi-a replicat Domnul Hristea.

Eram convins că nu avea dreptate. Totuși, "o mică păsărică" îmi spunea să stau liniștit pe locul meu și să nu apelez.

Cam peste vreo săptămână l-am întâlnit pe stradă. Mi-a făcut semn cu mâna să mă apropiu, pe urmă m-a luat într-un loc unde nu erau oameni și mi-a șoptit la ureche: "Să știi că ai avut dreptate! Japonia e țara cu cei mai mulți pescari! Dar tu știi ce vremuri trăim! Eu trebuia să spun ceva în conformitate cu directivele noastre!"

* * *

Anul școlar a trecut ca prin vis; de asemenea și vacanța de vară și iată-ne în pragul unui nou an școlar, iar noi deja "copii mari", elevi în clasa a zecea. În anul acela domnul profesor Hristea urma să ne predea cursul: "Bazele Darwinismului". Chiar în prima lecție ne-a întrebat: "Știți ce vom învăța anul acesta?". "Da!" am răspuns noi în cor: "Bazele Darwinismului!" "Și știți voi ce înseamnă Bazele Darwinismului?" "Da!" a răspuns un coleg: "Bazele Darwinismului înseamnă teoria evoluției a lui Darwin". "Și știi tu cine a fost acest Darwin?" a continuat domnul Hristea. "Da!" a răspuns colegul: "Darwin a fost un mare savant rus!" Clasa a izbucnit în hohote de râs. "Mă scuzați", a continuat colegul. "Darwin a fost un mare savant sovietic!"

Dentistul Bernath

În anii 50 și 60 ai secolului trecut, domnul Bernath era un dentist bine cunoscut și foarte apreciat de turdeni. Aspectul său fizic nu era prea impresionant: era scund și grasuț. Dar cine avea ocazia să vorbească cu el, își putea da seama că are de-a face cu un om foarte inteligent și de o vastă cultură. În meseria lui era de neîntrecut, lucra repede, precis și bine. Folosea numai materii de cea mai bună calitate (cum reușea să le obțină, în toiul dictaturii comuniste, asta va rămâne pentru mine o veșnică enigmă). Se șușotea prin oraș că era un om foarte bogat, că posedea cantități însemnate de aur, ascunse în tot felul de locuri secrete.

Pe la sfârșitul anilor 50, edilii orașului au hotărât ca o parte din clădirile vechi de pe strada Libertății să fie demolate și în locul lor să se construiască blocuri noi de locuințe.

Domnul Bernath, spre ghinionul lui, locuia tocmai în una din aceste clădiri, așa că a fost nevoit, ca mulți alții, să-și părăsească locuința și să se mute în altă parte. Scurt timp după aceea au apărut și muncitorii, înarmați cu ciocane și târnăcoape, pentru a demola casa.

Gurile rele au intrat din nou în acțiune și se șușotea că într-unul din zidurile clădirii muncitorii ar fi găsit o lădiță plină cu aur! Lucrul a fost raportat imediat la "mai marii zilei" și lădița a dispărut în mod misterios.

În iarna anului 1961 - fiind student - tocmai ajunsesem acasă într-o scurtă vacanță, cu o măsea care avea nevoie de tratament urgent. Eram în drum spre domnul Bernath, când un vecin m-a informat că dânsul și-a mutat cabinetul dentar în comuna Poiana. Am rămas nedumerit. De ce tocmai la Poiana ?

Dar nu aveam prea mult timp de gândit, am luat autobusul și peste vreo oră și jumătate măseaua mea cea problematică era deja tratată de mâinile iscusite ale dentistului Bernath. Nici până azi nu-mi pot explica de ce nu l-am întrebat atunci din ce cauză și-a mutat cabinetul dentar la Poiana ? Dar întrebarea m-a frământat multă vreme.

Răspunsul l-am aflat câțiva ani mai târziu:

Pe la sfârșitul anilor 50 a apărut o lege draconică, tipică regimului comunist, care îi forța pe toți micii meseriași să se unească în "cooperative". Legea mai specifica că în fiecare localitate, cooperativele vor fi pe bază profesională (croitorii vor forma cooperativa croitorilor, pantofarii vor forma cooperativa pantofarilor și așa mai departe). Dar ce se întâmpla dacă într-o localitate exista doar un singur mic meseriaș? Evident, în cazul acesta legea nu se putea aplica !

Se pare că domnul Bernath era conștient de această limită a legii și s-a folosit de ea în mod cât se poate de inteligent.

Comunism și darwinism

În anul 1946 tatăl meu a aderat la Partidul Comunist Român. Pe acele vremuri el era ferm convins că comunismul este singura mișcare politică capabilă să rezolve toate problemele omenirii. În scurt timp tata a devenit activ în secția de "Agit-prop" (agitație și propagandă) a partidului. Majoritatea membrilor de partid care aparțineau de această secție erau intelectuali, cu talent de orator, capabili să explice "maselor" politica partidului. Tata nu avea talent de orator, în schimb avea permis de conducere auto, un document destul de rar în România acelor vremuri. În consecință, sarcina lui era transportarea oratorilor acolo unde era tocmai necesar.

Într-o zi, i s-a cerut să transporte doi oratori la un sat din apropiere. Unul din ei era învățătoarea noastră, domnișoara Frenkel Magda; al doilea era un profesor de biologie de la un liceu din Turda.

Întâlnirea cu sătenii a avut loc în sala cea mare a școlii primare din localitate. Întâi domnișoara Frenkel s-a urcat pe catedră și a ținut o cuvântare înflăcărată despre politica justă și înțeleaptă a partidului. Pe urmă a venit rândul profesorului de biologie. Subiectul cuvântării sale era: "Darwinismul și evoluția speciilor". Timp de o oră a încercat să explice audienței sale, cu o asiduitate demnă de laudă, că tot ce e scris în Biblie despre originea omului este un fals și o minciună. Că adevăratul răspuns la această chestiune vine de la teoria darwinistă care ne învață că omul este un produs al evoluției care a durat milioane de ani și că de fapt, noi oamenii, ne tragem din maimuțe!

Profesorul și-a terminat cuvântarea și o liniște de mormânt s-a așternut în sală. Pentru a sparge "gheața", profesorul a propus sătenilor să pună întrebări sau să facă comentarii. După câteva minute, un țăran bătrân a cerut cuvântul și a declarat:

"Stimate tovarășe profesor! Că dumneavoastră, orășenii, vă trageți din maimuțe, asta se poate. Dar aici, în satul nostru, așa ceva nu se poate! Și am să vă spun de ce: în primul rând, pentru că pe meleagurile noastre niciodată n-au trăit maimuțe; în al doilea rând, pentru că satul nostru încă niciodată nu a fost vizitat de un circ!"

Notita autobiografica

M-am nascut in 1940 la Cluj. Copilaria si adolescenta mi-am petrecut-o la Turda. Acolo am facut si liceul. Pe urma am ajuns la Universitatea din Timisoara, la facultatea de matematica si fizica, pe care am absolvit-o in 1964. In acelasi an am emigrat in Israel, cu familia (parintii si sora) si ne-am stabilit la Petach-Tikva, 15 km est de Tel-Aviv.

Am fost profesor de matematica, statistica si cercetare operationala la Colegiul Tehnologic al Universitatii din Tel-Aviv; in paralel, am fost profesor de matematica si la Institutul Pedagogic (cu profil tehnologic) din Tel-Aviv. In anul 2006 am iesit la pensie. Sunt casatorit si am doi baieti: Michael si Amir si doua nepoate: Inbal si Shira

Am inceput sa-mi scriu amintirile in urma cu doi ani. De fapt, cartea nu e organizata pe capitole, ci pe "cicluri". Primele doua cicluri, intitulate respectiv: "Amintiri din Turda" si "Amintiri din Timisoara" sunt scrise in limba romana. Ciclul al treilea, intitulat "Tordai emlekek" e scris in limba maghiara. Ultimul ciclu, intitulat "Zichronot" e scris in limba ebraica (ivrit). Decembrie 2011

http://ro.wikipedia.org/wiki/Evreii_din_Turda

Michael, fiul meu, la mormantul bunicii

Sinagoga din Turda

Mormantul bunicului

Cimitirul Evreiesc
Fotografii din 1994 de Tomi Reich